

MOĞOLCADAKİ ŞAHIS ZAMİRLERİNİN SİSTEMİ*

D. TÖMÖRTOGOO

Feyzi ERSOY**

Şahıs zamirleri, Moğolcanın bütün isim bahsinin içinde kendine has bir gruptur. Farklı şekilde çekimlenen gövdelerinden dolayı diğer isim çeşitlerinden ayrılırlar. Fakat bu farklı gövdeler, uzun tarihî gelişim içinde ayrı gövdelerden türemişlerdir.**

Hâl Eki	1. Şahıs	2. Şahıs	3. Şahıs
Yalın	<i>bi</i>	<i>çi</i>	<i>ter</i>
İlgi	<i>min-</i>	<i>çin-</i>	<i>ter- / tü:n-</i>
Yükleme	<i>nam-</i>	<i>çam-</i>	<i>ter- / tü:n-</i>
Diğerleri	<i>nad-</i>	<i>çam-</i>	<i>ter- / tü:n-</i>

1. Birinci Şahıs Zamiri

1.1. Ana Moğolcadaki (Proto Mongolian) birinci şahıs zamirinin rekonstrüksiyonu aşağıdaki gibi yapılabilir.

	teklik	çokluk
Yalın h.	<i>*min</i>	<i>*man</i>
İlgi h.	<i>*min-u</i>	<i>*man-u</i>
Yönelme h.	<i>*min-du</i>	<i>*man-du</i>
Yükleme h.	<i>*min-i</i>	<i>*man-i</i>
Çıkma h.	<i>*min-ça</i>	<i>*man-ça</i>
Vasıta h.	<i>*min-ğar</i>	<i>*man-ğar</i>

Notlar : Teklik **min* krş. Eski Türkçe **min*

Çokluk **man* krş. Eski Türkçe **mān*

* “The System of the Personal Pronouns İn Mongolian”, Mongol Helşincileiyn Onol, Tüühiyn Asuudaluud, Ulaanbaatar 2002, s. 224-232.

** Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

*** Çeviride metnin orijinalindeki ç için ç; γ için ise ğ kullanılmıştır. Moğolca kelimelerin sonundaki ai’ler ay şeklinde yazılmıştır.

1.2. Eski Moğolcadaki (Ancient Mongolian) birinci şahıs zamirinin rekonstrüksiyonu şöyle yapılabilir.

	teklik	çokluk
Yalın h.	* <i>bin</i>	* <i>ban</i>
İlgi h.	<i>min-u; min-i</i>	* <i>man-u; *man-u-ğay</i>
Yönelme h.	* <i>nim/a/-du < *min-du</i>	* <i>man-du</i>
Bulunma	* <i>nim-a < *min-a</i>	* <i>man-a</i>
Yükleme h.	* <i>nim/a/-i < *min-i</i>	* <i>man-i</i>
Çıkma h.	* <i>nim/a/-ça < *min-ça</i>	* <i>man/a/-ça</i>
Vasıta h.	* <i>nim/a/-ğar < min-(i)ğar</i>	* <i>man-(i)ğar</i>

Notlar:

1. Yalın kökler **min* / **man* Eski Moğolcada **bim* / **ban* şeklini alır. *m ~ b* alternasyonu Altay dillerinde oldukça yaygındır.

Teklik Çokluk

Yalın **bin* < **min* **ban* < **man*

2. Ana Moğolca **min* kökü Eski Moğolcada ilgi hâlinde korunmuştur.

3. **min* kökü, diğer hâllerde ilk ve son seslerin yer değiştirmesi neticesinde *nim* olmuştur.

nim < **min* (*m ~ n*)

4. Ana Moğolca çokluk kökü **man*, Eski Moğolca yalın hâl dışındaki bütün hâllerde korunurken, teklik kökü *min-* sadece ilgi hâlinde korunmuştur.

5. *man-u-ğay*'daki *-ğay* iyelik işaretleyicisidir.

1.3. Orta Moğolcada (Middle Mongolian) Birinci Şahıs Zamiri

	teklik	çokluk
Yalın h.	<i>bi</i>	<i>ba bida</i>
İlgi h.	<i>min-u</i>	<i>man-u; man-u-'ay bidan-u</i>
Yönelme h.	<i>nam-du</i>	<i>man-du bidan-du</i>
Yükleme h.	<i>nam/a/-i</i>	<i>man-i bidan-i</i>
Çıkma h.	<i>nam/a/-ça</i>	<i>man-(a)ça bidan-(a)ça</i>
Vasıta h.	<i>nam/a/-ya:r</i>	<i>man-iyar bidan-(i)ya:r</i>

Notlar:

1. **bin* / **ban* gövdelerinin son seslerindeki *-n*, Orta Moğolcada diğer isimlerde olduğu gibi yalın hâlde atılmaktadır.

Teklik Çokluk

bi < **bin* < **min* *ba* < **ban* < **man*

2. Ana Moğolca **min* gövdesi Orta Moğolcada ilgi hâlinde korunmuştur.

3. Takip eden hecelerdeki arka vokaller sebebiyle çekim kökü *nim* yalın hâl dışındaki hâllerde gerileyici benzeşme sonucunda nam şeklini almıştır.

OM *nam/a/-ça* < EM **nim-ça*

4. Birinci şahıs zamirinde yalın hâl dışındaki hâl eklerinin çoğunda *i*'nin *a*'ya değişmesinden dolayı *i/a*'nın teklik/çokluk manası belirsiz hâle gelir. Bu yüzden türemiş şekil *bidan* yeni ortaya çıkmıştır.

5. Çokluk kök *bidan*, ilk kök *bi* “ben”’i ve çokluk eki *-dan*’ı içerir (bkz. N.Poppe *bidan* < *bi* “ben” + *ta* “sen”). Biz, Poppe’nin Moğolcada 1. şahıs karşılayan bir zamir olmadığı yönündeki iddiasına katılmıyoruz.

6. *bidan* gövdesindeki *-n*, Orta Moğolcada yalın hâlde çıkarılmıştır.

1.4. Çağdaş Moğolcada Birinci Şahıs Zamirleri

	teklik	çokluk
Yalın h.	<i>bi</i>	<i>bidə</i>
İlgi h.	<i>min-i:</i>	<i>bidn-i: manay</i>
Yönelme h.	<i>nad</i> < <i>nan-du</i> < <i>nam-du</i> < <i>nim-du</i>	<i>bidan-d manayd</i>
Yükleme h.	<i>nam/a/-i (g)</i>	<i>bidn-i:g</i>
Çıkma h.	<i>nad-a:s</i>	<i>bidn-a:s</i>
Vasıta h.	<i>nad-a:r</i>	<i>bidn-a.r</i>

Notlar: Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, her ne kadar aynı kökten türemiş olsalar da 1. tekil şahıs zamirinin dört farklı çekimi vardır.

1. Yalın h. *bi* ~ OM *bi* < EM **bin* < AM **min*
2. İlgi h. *min* ~ OM *min* ~ EM **min* < AM **min*
3. Yükleme h. *nam* < OM *nam* < EM *nim* < **min* < AM **min*
4. Diğerleri *nad* < OM *nañ-du* < *nam-du* < EM *nim-du* < *min-du*

Birinci şahıs zamirlerinin karşılaştırmalı tablosu

Şahıs	AM		EM		OM		ÇM	
	teklik	çokluk	teklik	çokluk	teklik	çokluk	teklik	çokluk
1.	<i>*min</i>	<i>*man</i>	<i>*bin</i>	<i>*ban</i>	<i>bi</i>	<i>ba</i> <i>bidan</i>	<i>bi</i>	<i>bidə</i>

İkinci Şahıs zamirleri

Şahıs	AM		EM		OM		ÇM	
	teklik	çokluk	teklik	çokluk	teklik	çokluk	teklik	çokluk
Yalın h.	<i>*tin</i>	<i>*tan</i>	<i>*çin</i>	<i>*tan</i>	<i>çi</i>	<i>ta</i>	<i>tşi</i>	<i>ta</i>
İlgi h.	<i>*tin</i>	<i>*tan</i>	<i>*çin</i>	<i>*tan</i>	<i>çin-</i>	<i>tan-</i>	<i>tşin-</i>	<i>tan-</i>
Diğerleri			<i>çim-</i>	<i>tan-</i>	<i>çim-</i>	<i>tan-</i>	<i>tşam-</i>	<i>tan-</i>

Notlar:

1. Ana Moğolca **tin* zamiri Eski Moğolcada görülen palatizasyon neticesinde **çin* şeklini almıştır.
2. **çin* kökündeki *-n* sesi Orta Moğolcada yalın hâlde çıkarılmıştır.
3. Eski Moğolca **çin* gövdesi, Çağdaş Moğolcada yalnızca ilgi hâlinde korunmuştur.
4. *çin* zamiri, *nim* (<**min*)'e analogi yoluyla Orta Moğolcada ilgi hâli dışında *çim* olmuştur.
5. *Çim*, asimilasyonla Çağdaş Moğolcada *çam*'a değişmiştir.
6. Türemiş zamir *ta:nar* ilk kök *ta*'yı "siz" ve çokluk eki *-nar*'ı içerir.¹
7. Orta Moğolcadaki türemiş zamir tadan ilk kök *ta* "siz" ve çokluk eki *-dan*'ı içerir.

3. Moğolcada Üçüncü Şahıs Zamirleri

3.1. Ana Moğolcada Üçüncü Şahıs Zamirleri

teklik	çokluk
<i>*(?)in</i>	<i>*(?)an</i>

Notlar:

Ana Altaycada zamirler KVK yapısında rekonstrüksiyon yapılmıştır (G. J. Ramstedt, Vl. Kotwicz, N. Poppe vd). Ana Moğolcadaki şahıs zamirlerinin de aynı yapıda olduğu düşünülmüştür. Bu yüzden Ana Moğolcada 3. şahıs zamiri ilk harfte bir ünsüz almış olmalıdır. Peki, bu zamirdeki ilk ses ünsüzü nedir?

- I **min* (KVK) **man* (KCK)
 II **tin* (KVK) **tan* (KVK)
 III **(?)in* (KVK) **(?)an* (KVK)

Dungxiang dilinde zamirlerin üçüncü şahsında ilginç şekilde *he* "o"yi buluruz. Zamirin kökeni **hi* < **hin* şeklinde düşünülebilir. Bu durumda bu zamirin ana şeklinin **hin* olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

3.2. Eski Moğolcada Üçüncü Şahıs Zamirleri

	teklik	çokluk
Yalın h.	<i>*(h)in</i>	<i>*(h)an</i>
İlgi h.	<i>*(h)in-u</i>	<i>*(h)an-u</i>
Yönelme h.	<i>*(h)im/a/-dur</i>	<i>*(h)an-dur</i>

¹ Orijinal metinde 5. maddeden 7. maddeye geçilmiştir. Bizim 6. madde olarak yer verdiğimiz madde, orijinal metinde 7. maddedir.

4. *in* zamiri (<**hin*), *nim*'e anoloji ile ilgi hâli dışındaki hâllerde *im* şeklini almıştır.

3.4. Çağdaş Moğolcada Üçüncü Şahıs Zamiri

Moğol dilleri arasında yalnızca Daghur lehçesi üçüncü şahısta *in/a:n* kökünü korumuştur.

	teklik	çokluk
Yalın h.	<i>in</i>	<i>a:n</i>
İlgi h.	<i>ini:</i>	<i>a:ney</i>
Yönelme-Bulunma h.		<i>a:nd</i>
Yükleme h.		<i>a:ney</i>
Çıkma h.		<i>a:na:s</i>
Vasıta h.		<i>a:na:r</i>
Komitatif		<i>a:nti:</i>

Notlar:

Üçüncü şahıs zamirleri Ortra Moğolcanın sonunda kendi anlamlarını yitirmişler ve işaret zamirleri olan *tere*“o” ve *tede*“onlar”ın yerine kullanılmışlardır. Üçüncü şahıs kökünün izleri Çağdaş Moğolcada sonradan iyelik zamiri olarak kullanılan *n* (< *ni* < **ini*)’de bulunabilir.

Mini: nom ene bayna = Nom min ene bayna. “Benim kitabım buradadır.”

Çini: nom ene bayna = Nom cin ene bayna. “Senin kitabın buradadır.”

Tü:ni: nom ene bayna = Nom n ene bayna. “Onun kitabı buradadır.”

Moğolcada Yalın Hâlde Şahıs Zamirlerinin Genel Sistemi

Ana Moğolcadan Çağdaş Moğolcaya şahıs zamirlerinin genel sistemini aşağıdaki gibi karşılaştırabiliriz.

Şahıs	AM		EM		OM		ÇM (Halha)	
	teklik	çokluk	teklik	çokluk	teklik	çokluk	teklik	çokluk
I	* <i>min</i>	* <i>man</i>	* <i>bin</i>	* <i>ban</i>	<i>bi</i>	<i>ba</i>	<i>bi</i>	<i>bidə</i>
II	* <i>tin</i>	* <i>tan</i>	* <i>çin</i>	* <i>tan</i>	<i>çi</i>	<i>ta</i>	<i>çi;ta</i>	<i>ta:nar</i>
III	* <i>hin</i>	* <i>han</i>	* <i>hin</i>	* <i>han</i>	(<i>h</i>) <i>i</i>	(<i>h</i>) <i>a</i>	/ <i>ter</i> /	/ <i>ted</i> /

Notlar:

1. i, teklik gösterir.
2. a, çokluk gösterir.
3. m, birinci şahıs gösterir.
4. t, ikinci şahıs gösterir.
5. h, üçüncü şahıs gösterir.

Ana Moğolcadaki şahıs zamirleri tamamıyla sistematiktir. Fakat bu sistem fonetik sömürme ile Moğolcanın aşağıdaki dönemlerinde değişmiştir.

Türemiş Çokluk zamirlerinin Sistemi

	Orta Moğolca	Çağdaş Moğolca
1. şahıs	<i>bi+dan</i>	<i>bidā/nar/</i> (Hal.)
2. şahıs	<i>*ta+dan</i>	<i>ta:nar tadan</i> (Oyr., Hal.)
3. şahıs	<i>te+den</i>	<i>tedāner</i> (Hal.)

Birinci ve üçüncü şahısların türemiş kökleri Çağdaş Moğolcada yalnız hâl dışındaki bütün hâllerde korunmuştur. Fakat ikinci şahıs kökü sadece birkaç lehçede korunmuştur.

Kısaltmalar

- Dag. : Daghur lehçesi
 Dung. : Dungxian lehçesi
 Hal. : Halha lehçesi
 Mngr. : Monguor lehçesi
 Mu. : Muqaddimat al-Adab dictionary
 P. : ‘Phags-pa script
 GT. : Gizli Tarih
 AM : Ana Moğolca
 EM : Eski Moğolca
 OM : Orta Moğolca
 ÇM : Çağdaş Moğolca

Kaynaklar

- G. J. Ramstedt; Über mongolische Pronomina, JSFOu 23:3, 1906
 G. J. Ramstedt; Einführung in die Altaische Sprachwissenschaft, II Formenlehre [= Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 104], Helsinki, 1952, s. 68-73.
 Kotwicz, Wl., Le Pronoms dans les langues altaïques [= Mémoires de la Commission Orientaliste 24], Krakow, 1936, 80 s.
 Poppe, N., Introduction to Mongolian Comparative Studies [= Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 110], Helsinki, 1955, s. 209-221.
 Poppe, N., Introduction to Altaic Linguistics (UAB XIV) 1965, s. 193-195.
 Poppe, N., Mongolian Language Handbook (LHS IV), Wahington, D.C. 1970, s. 125-127.
 Schutz, Ed., Remarks on Altaic Personal Pronouns, AOH 28, 1974, s.